

HARASZTI SZABÓ PÉTER

EGY ÉRTELMIKARRIER A KÚRIÁN: CSITÁRI LŐRINC NÁDORI JEGYZŐ ÉS CSALÁDJA*

A nádor és az országbíró irodáiban az egyetemjárás koránt sem megszokott, épp ellenkezőleg, a peregrináció kirívó esetnek számított.¹ Emiatt azonban adja magát a kérdés, hogy azok tanulmányainak, akiknek mégis sikerült egyetemi tanulmányaik után bekerülni e két kúriai bíróság valamelyikébe, volt-e valamilyen haszna karrierjükre és családjuk társadalmi helyzetére? Ezt a kérdést egy példán, a Hont megyei Csitári Lőrincen keresztül szeretném részletesebben körüljárni. Kisbirtokos családról lévén szó, a történészek kevés figyelmet szenteltek nekik, így nem találkozunk a családdal sem Nagy Iván, sem Kempelen Béla, sem Reiszig Ede alapvető, ámbar igen régi munkáiban. Hont megyéről írott művében Bakács István foglalkozott velük elsőként bővebben,² újabban pedig C. Tóth Norbert írt a családról.³ A rájuk vonatkozó oklevelek legnagyobb része a familia XV. század közepi kihalását követően az esztergomi káptalan levéltárába került, a kúriai bíróságokon eltöltött évek alatt keletkezett oklevelek közül pedig több tucatot lehet Lőrinchez kötni, így a felvetett kérdésekre hozzávetőlegesen megbízható válaszokat kaphatunk. Lőrinc udvari szereplésén, karrierjén, a nádori *notarius*ok között, valamint a Hont megyei nemesi társadalomban elfoglalt helyén keresztül a megyei kisnemesek kitörési lehetőségeit és távlati céljait, lehetőségeit figyelhetjük meg, egyúttal egy megyei kisnemesi familia történetéről is képet kaphatunk. A kérdések száma azonban túl nagy ahhoz, hogy mindegyiket megválaszolhassam. Teljességgel sem a peregrináció jelentőségével, sem pedig a jegyzők életpályájával nem vagyunk még tisztában, így jelen cikkben is csupán néhány probléma járható körbe, s mindössze egyetlen példa a sokból.

* Készült az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport támogatásával (213TKI738)

1 Szeretném megköszönni a segítséget Bilkei Irénnek és Dreska Gábornak, akik tanácsaikkal hozzájárultak jelen cikk elkészültéhez.

2 *Bakács István*: Hont vármegye Mohács előtt. Budapest, 1971. 259–260., 309–311. p. (a továbbiakban: *Bakács*, 1971.)

3 *C. Tóth Norbert*: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században I. rész. A kanonoki testület és az egyetemjárás. Budapest, 2015. 129–130. p. (a továbbiakban: *C. Tóth*, 2015.)

A Csitáriak és kapcsolataik

Csitári Lőrinc felmenőinek és a család eredetének a vizsgálata során csak a XIV. század elejéig lehet visszakövetni a família tagjait. A névadó Csitár birtok ma már nem létezik, csak pusztaként szerepel a mai Hont község határában, ám Lőrinc közvetlen felmenői még nem erről, hanem az ettől keletebbre fekvő Kaladéról nevezték magukat. Az első ismert családtag Kaladei Kesa, ám róla nevén kívül semmi egyebet nem tudunk, fiairól azonban már több információval rendelkezünk. Miklós 1321-ben Lampert országbíró embere volt,⁴ a másik két testvér, András⁵ és Kozmát⁶ a Kalade birtokot⁷ érintő perek kapcsán említik először 1329-ben, illetve 1330-ban. A família további sorsában komolyabb fordulatot jelentett, amikor András feleségül vette Csitári Benedek fia French lányát, Zebét, s így a birtok egy része is Andrásához került 1340-ben.⁸ Innentől András és leszármazottai is a Csitári nevet használták.

Ez annak ellenére is minőségi ugrást jelentett a család kapcsolatait tekintve, hogy mind a két rokonság a megyei kisbirtokosságot képviselte. Csitári French egyik rokona, Tamás fia Miklós ugyanis 1358-ban már a megye egyik esküdt ülője volt,⁹ míg ugyanebben az évtizedben Kesa fia András csupán királyi ember-

4 Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia, 1301–1387. Szerk.: Kristó Gyula, Blazovich László, Géczi Lajos, Almási Tibor, Kőfalvi Tamás, Tóth Ildikó Éva, Makk Ferenc, Piti Ferenc, Sebők Ferenc. I–XV., XVII., XIX–XXXIV., XXXVIII., XL. Budapest–Szeged, 1990–2014. (A továbbiakban: AOklt.) VI. 178–179. sz. Azonos lehet az 1322-ben említett Miklós országbírói jegyzővel? *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Budapest, 1971. (a továbbiakban: *Bónis*, 1971.) 84. p.

5 AOklt. XIII. 519. sz.

6 Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 248 183.

7 A XV. században már többnyire *praedium*ként hivatkoznak rá a források, noha már az érte folytatott rendkívül sok birtokper is elárulja, hogy nem értéktelen és lakatlan földdarabbal van dolgunk. A korai időkben többször említik erdőit, s nyilván kiemelt gazdasági hasznot hozott a családnak az itt található malom is. AOklt. XIV. 422. sz., XXIII. 76. sz., XXXI. 568. sz., Zsigmondkori Oklevéltár. Szerk.: Mályusz Elemér, Borsa Iván, C. Tóth Norbert, Neumann Tibor, Lakatos Bálint. I–XIII. Budapest, 1951–2017. (a továbbiakban: ZsO) I. 415. sz., *Tringli István*: Pest megye története a késő középkorban. In: Pest megye monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig. Szerk.: Torma István, Zsoldos Attila. Budapest, 2001. (a továbbiakban: *Tringli*, 2001.) 99. p.

8 French minden bizonnyal a rokona volt annak a Csitári Tamás nevű királyi embernek, aki a Kaladeiek birtokügyeiben is eljár. AOklt. XXIV. 27. sz.; XXXIV. 738. sz.

9 *Wertner Mór*: Adalékok a XIV. századbeli magyar világi archontológiához. II. közlemény. In: Történelmi Tár, 8. (1907) 13. p.

ként említik.¹⁰ 1343-ban azonban András is még csak mint Pál kalotai főesperes *famulusa* szerepel.¹¹ Ez az egyetlen adat a család korai familiárisi kapcsolatairól, bár a későbbiekben is igen szűkösek az erről tanúskodó források. Andrásnak egyetlen fia volt, János, aki szintén a Kaladét érintő számos per során tűnik fel az 1360-as évek derekán, s akit 1382-ben említenek utoljára, amikor Kóvári Honttal együtt gyilkossági ügybe keveredtek.¹² Kóvári Hont, vagy másként Mátyás egyébként János apósa is lett, mivel egyik leányát, Margitot Jánoshoz adta feleségül. A család ügyeinek intézését János feltehető korai halála miatt egy időre a később sokra hivatott Kóvári Pál, akkor még csak nádori jegyző vette át kiskorú unokaöccsei mellett. János legidősebb fia Tamás lehetett, aki azonban még 1388-ban is kiskorú, vagyis legjobb esetben is csak valamikor 1375 körül születhetett, utoljára 1392-ben hallunk róla,¹³ s 1416-ban már bizonyosan halott volt.¹⁴

Korai halála miatt leányai házasságát valószínűleg nem minden esetben András intézhette, ezekbe már Kóvárinak lehetett csak lehetősége beleszólni. Mindenesetre e házasságok előrelátó családpolitikára vallanak. János egyik leánya, Bagoch Sw-i Miklós fia Péter felesége lett,¹⁵ aki talán a későbbi országbíró ítélőmesterének¹⁶ (s nem utolsósorban Kóvári sógorának),¹⁷ Sőji Bertalannak lehetett a testvére.¹⁸ János másik leányát, Krisztinát Terjényi István fia Egyed vette nőül.¹⁹ A család tehetősebb lehetett a Csitáriaknál,²⁰ egyik tagjuk, János a XIV. század közepén a megye szolgabírája volt.²¹ A Csitáriak házassági kapcsolatai elsősorban az Ipoly mentére összpontosultak, és jelentős mértékben kötődtek a Kóváriakhoz, mindenekelőtt Pálhoz. Pál minden bizonnyal saját családi kapcsolatait igyekezett fejleszteni unokahúgai kiházásításával, ám mindebből János fiai is profitáltak,

10 AOklt. XXXIV. 738. sz.

11 Veszprémi regeszták (1301–1387). Szerk.: Kumorovitz Lajos Bernát, Budapest, 1953. 374. p.

12 Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 69 255.

13 DF 248 210., 248 212., 248 213., 248 214.

14 ZsO V. 1567. sz.; Már 1414-ben sem említik. DF 248 217.

15 ZsO VI. 887. sz.

16 *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája I–II.* Budapest, 1996. (a továbbiakban: *Engel*, 1996.) 9. p.

17 *Bónis*, 1971. 180. p.

18 *Engel Pál: Középkori magyar genealógia* (CD-ROM). Budapest, 2001. Szobi család.

19 ZsO VI. 887. sz.

20 AOklt. XXVII. 671. sz.

21 *Bakács*, 1971. 413. p.

hiszen a Csitári család e házasságok révén szorosra fűzte rokoni kapcsolatait a későbbi országbírói és nádori ítélőmesterek családjával is. E családpolitikába szépen beilleszkedik János másik fiának, Lőrincnek a taníttatása is, hiszen a fiú egyetemi tanulmányait sem az apa, hanem nagybátyja, esetleg testvére, Miklós, akkor még csak budai kanonok finanszírozhatta.²² Miklós elsőként 1406-ban tűnik fel, amikor VII. Ince pápa neki, mint budai kanonoknak adja a segesdi főesperességet egy veszprémi kanonoksággal együtt.²³ 1417–1428 között a veszprémi püspök vikáriusának tisztét is viselte, majd 1443–1454 között ismét.²⁴

A család utolsó generációjába (az alább részletesen tárgyalandó) Lőrinc fiai, János, Miklós és Deodatus tartoztak. Jánost 1427-ben említik először, amikor Lőrinc, testvére Miklós főesperes és fia, János nevében is tiltakozott a csanádi káptalan előtt, hogy Zsigmond király a Noffriaknak adta Kaladét.²⁵ Érdekes, hogy ettől számítva bő 20 évig nem említik, hogy János klerikus lenne (ekkor esztergomi kanonokságáról hallunk, s ennél feljebb nem lépett az egyházi ranglétán),²⁶ pedig többször szerepelt birtokpereken apjával vagy a Kóváriakkal Hont megyében és azon kívül is.²⁷ Másik két fiát 1433-ban,²⁸ ill. 1437-ben említik először,²⁹ de róluk nevükön kívül egyebet nem tudni. Dacára annak, hogy Csitári Lőrinc tehát három fiút is nemzett, a család nem élte meg az 1460-as éveket, 1452-ben János a névadó birtokot is eladta Szécsi Dénesnek, amellyel nem csak a Csitáriak

22 Egy korabeli budai kanonokság 20 forint értékű lehetett, legalábbis Sebesi Imre esetében erről tudunk a XV. század elején. ZsO XI. 574. sz. Vö. *Michal Svatoš*: The Studium Generale 1347/8–1419. In: A History of Charles University. Ed.: Ivana Čornejová, Michal Svatoš, Petr Svobodný. Prague, 2001. 55. p.; Liber Decanorum Facultatis Philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585. I–II. Ed.: Jan Nepomuk Gerzabek. Praha 1830–1832. (a továbbiakban: LDPP) I. 46–51. p.; A *baccalaureus*i vizsgák díja 20 garas volt. *František Šmahel*: The Faculty of Liberal Arts 1348–1419. In: Die Prager Universität im Mittelalter, Ed.: František Šmahel. Leiden-Boston, 2007. 244. p.; *Haraszi Szabó Péter*: A prágai egyetem 14. századi hallgatói és a királyi udvar kapcsolatrendszere. In: *Micae Mediaevales IV. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk.: Gál Judit – Kádás István – Rózsa Márton – Tarján Eszter. Budapest, 2015. 77–93. p.

23 ZsO II. 4734. sz.

24 C. Tóth, 2015. 130. p.

25 DF 248 240.

26 DL 14 211.; Vö. C. Tóth, 2015. 130. p.

27 DL 14 044., 69 474.; Vö. *Bakács*, 1971. 310. p.

28 Budapest történetének okleveles emlékei I–III. Szerk.: Gárdonyi Albert – Kumorovitz Lajos Bernát. Budapest, 1936–1988. (a továbbiakban: BTOE) III. 1038. sz.

29 DF 248 260.

pályafutása, de a Kalade körüli, szinte vég nélkülinek tűnő birtokpereknél is vége szakadt.

A családi birtokállomány

A családnak nem voltak nagy kiterjedésű birtokai, azt a megyei kismemesi réteget erősíthette, mely Bakács István³⁰ és Györffy György³¹ szerint leginkább jellemezte a Hont megyei nemesi társadalmat. Györffy egyenesen azok között a családok között tartotta számon a Csitáriakat is, akik a királyi udvarnak szolgáló szervisek és a várjobbágyok összeolvadásából a megyei kismemesiséget alkották, s akik többnyire megmaradtak saját falujuk határain belül.³²

A Kaladei család egyetlen birtoka a névadó település volt, amelyről Kesa fiai, András és Miklós 1350-ben azt vallották, hogy már az ő *avo et prothavo*-juk is birtokolta.³³ Királyi adományra a család egyetlen tagja sem hivatkozott Kalade kapcsán, így Györffynek lehet igaza a familia gyökereit illetően.³⁴ A Csitáriak

30 Bakács, 1971. 31. p.

31 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV. Budapest, 1963–1998. (a továbbiakban: ÁMTF) IV. 162., 165. p.

32 ÁMTF IV. 165., 96. jegyz.; Valószínűleg ugyanolyan egyfalvas nemesi státuszt élveztek kezdetben, mint amilyenekre Tringli István több példát hoz a szomszédos Pest megyéből. Mindezt alátámasztani látszik, hogy más birtokuk ekkor még nem ismert a forrásokból. Tringli, 2001. 91. p. Elképzelhető, hogy olyan szabad birtokosi rétegből való a család, amelynek sikerült megtartania birtokait a XIII. századi átalakulások dacára is. Fügedi, 1992. 60. p.; Engel Pál Ung megyében azt a réteget, amelynek a kezén ritkán volt tíznél több porta szintén a vártól független szervisek eredetűre vezette vissza. Engel Pál: A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. Budapest, 1998. 75. p.

33 DF 248 200. A fogalmat lehetne „nagyapjuk és dédapjuk óta” birtokolják formában fordítani, bár Fügedi szerint ez egyszerűen a meg nem nevezett, nagyon távoli, birtokot és/vagy nemesiséget szerző ősökre utal. Mivel azonban az emberi emlékezet a középkorban mintegy 70 évvel korábbra terjedt vissza, igen valószínű, hogy itt valóban az Andrást és Miklóst megelőző 2. és 3. generációról van szó. A család birtokainak eredete így feltehetően V. István, ill. IV. László korára mehet vissza. Fügedi Erik: Középkori rokonsági terminológiánk kérdéséhez. In: Ethnographia, 91. (1980) 367–368. p.; Vö. Györffy György: A magyar egyházszervezés kezdetéről újabb forráskritikai vizsgálatok alapján. In: A Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának Közleményei, 18. (1969) 222–224. p.

34 Az Ipolytól délre a vár birtokai domináltak, tulajdonképpen a megyében csak az Ipoly és a Selmec mentén. A vármegye mintegy negyedrésze volt a vár tartozéka, míg a megye keleti részén voltak nagyobb kiterjedésű birtokai a Hontpázmány nemzetségnek, s csak a XIII. szá-

eredetéről szintén nem rendelkezünk egyértelmű információkkal, dacára annak, hogy már a XIII. századig vissza lehet vezetni a családot.

Az első biztos adatunk rájuk 1281-ből származik, amikor a csitári nemesek osztályt tettek birtokukon. Az oklevélből kiderül, hogy a szándék már V. István uralkodása alatt megvolt, ugyanis a sági konvent oklevele szerint István fia Miklós csitári nemes még néhai István király jelenléte elé idézte rokonait (*proximos et cognatos*), az ugyancsak csitári nemeseket, Dobaukot és Pétert. Az egyezsége azonban csak szűk tíz évvel V. István halála után került sor, amikor Dobaukon és Péteren kívül már egy bizonyos Benedeket is említ az oklevél az osztályosok között.³⁵ IV. László egy keltezetlen okleveléből azt is megtudjuk, hogy a birtok fele korábban várföld volt, amelyet a honti várjobbágyok jogtalanul a várhoz csatoltak.³⁶ Minden bizonnyal a birtok másik fele is a várhoz tartozott (a falu neve is egykor itt élő és a várnak szolgáló pajzsgyártók jelenlétére utal), ám azt ismeretlen időben az uralkodó, valószínűleg V. István eladományozta. Ugyanis amikor 1432-ben Csitári Lőrinc és Csitári Korom Mihály tiltakozott bizonyos csitári erdők Drégelyhez csatolása ellen, azt állították, hogy a kérdéses birtokrészeket ők már IV. Béla király fia, István és az ő fia, László királyok idejéről fogva birtokolják.³⁷

A családi birtokállomány gyarapítása azonban nem a két főág, a Csitári és a Csitári Korom család nevéhez fűződik, hanem Kaladei Kesa leszármazottjához, Lőrinchez, aki mindenek előtt Csitárt szerette volna biztosítani a maga és gyermekei számára. 1415-ben egyezsége lépett Korom Jakab fia István fiaival, hogy visszaváltja a Túri Cseh György özvegyénél, Csitári Korom Kláránál zálogban lévő csitári birtokrészeket, s ezért cserébe a malom kivételével ezeket megtarthatta.³⁸ A Túriaknál azonban leánynegyed címén is voltak csitári birtokok, amelyeket Klára testvére, Miklós adott ki húga után. Ám mivel Miklóst levelesítették, ezek a birtokok Korom Jakab fia István fiaihoz, valamint Lőrinchez kerültek. A zálogban

zad közepén jelentek meg a Balassa ősök. Kalade és Csitár is a várbirtokok közé ékelődött, így valószínűleg, mint a királyi birtokokon élő egyfalvas birtokosokkal számolhatunk velük. Bakács, 1971. 19., 31. p. Vö. Pozsgai Péter: A földbirtoklás változásai és a kisenesség Torna megyében (15–19. század). In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 46. (2007) 159. p.

35 Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I–IV. Ed.: Knauz Nándor – Dedek Crescenc Lajos – Dreska Gábor – Érszegi Géza – Neumann Tibor – Hegedűs András – Szovák Kornél – Tringli István. Esztergom–Budapest, 1874–1999. (a továbbiakban: MES) II. 117. p.

36 Knauz Nándor az 1290. évnél közli az oklevelet. MES II. 254. p.

37 DF 248 249.

38 ZsO V. 980. sz.

lévő részeket Lőrincnek végül 1424-ben sikerült visszaszereznie. Az oklevélből azonban a család egy, a XIV. század derekán Bodrog megyébe szakadt ágáról is értesülünk, akinek első tagja szintén a Lőrinc nevet viselte.³⁹

Egy évvel azelőtt, hogy a vita lezárult volna a Túriakkal, Csitári Mihály fia Miklós és Lőrinc a testvére, Miklós segesdi főesperes nevében is egyezségekre léptek, hogy amennyiben valamelyikük örökös nélkül halna meg, akkor a család másik ága örökli birtokait, előbb fi-, majd leányágon.⁴⁰ Ugyanezt az egyezséget megismétlik 1428-ban is, ekkor azonban már a Csitári Korom család tagjait, Korom Péter fia Jakabot és ennek fiát, Istvánt is említik. Noha a pontos dátumát nem ismerjük annak, hogy Benedek és Korom Péter ágai mikor hallhattak ki, de megközelítőleg meg lehet határozni ezt az időpontot. 1433-ban ugyanis arról értesülünk, hogy Csitári Korom Péter dédunokája, Mihály török fogságba került, ám feltehetően még elindulása előtt a Csitárra vonatkozó okleveleit megőrzésre átadta Dobák nembéli Darázi Péternek,⁴¹ aki a birtokok miatt később perben is állt Lőrincel. A nádor viszont úgy rendelkezett, hogy a kérdéses birtokok Lőrincnél maradjanak, ám lényeges, hogy a birtokra vonatkozó okleveleket Péternek nem csak Lőrinchez, de Mihályhoz is vissza kellett volna juttatnia.⁴² Ez arra utal, hogy ekkor még számítottak rá, hogy Mihály visszatérhet a fogságból. Mihályról és (feltehető) gyermekeiről azonban többé nem hallunk, így minden bizonnyal életét vesztette a fogságban, ahova legvalószínűbben az 1427/1428-as Al-dunai hadjárat idején kerülhetett, amely azt is megmagyarázná, hogy miért ekkor újították meg a Csitáriak birtokosztályukat. Ugyancsak 1433-ban kellett Lőrincnek a

39 Ő minden bizonnyal Csitári Korom Péter testvére, esetleg negyedik fia lehetett, mivel Korom Péter fia János fia Miklós testvére leánynegyedét a néhai Csitári Lőrinc földjei közül adta ki Túri Cseh Györgynek. Ez a Csitári Lőrinc 1338-ban tűnik fel, egy évvel később már halott. Fia a Bodrog megyei Volferről nevezte magát, ám a családnak benne magva szakadhatott, mert a névadó birtok és Lőrinc fia Miklós többi földje is a XV. század elején már a Bátmonostori Töttösöké. A rájuk vonatkozó adatokat ld. DF 248 186.; AOkl. XXVII. 671. sz.; A zichi és vásónkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára I–XII. Szerk.: Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső – Barabás Samu – Kammerer Ernő – Döry Ferencz – Lukcsics Pál. Budapest, 1871–1931. (a továbbiakban: Zichy) I. 505. sz.; 535. sz.; AOkl. XXXI. 713. sz.; Zichy III. 449. sz.; Zichy IV. 17. sz.; Zichy IV. 30. sz.; Zichy V. 238. sz.

40 ZsO X. 1074. sz.

41 Dobák nembéli Darázi Péter bevonása a család birtokügyeibe azt a feltételezést is megengedi, hogy a Csitáriak is a Dobák nemzetséghez tartoztak, ám pusztá feltevésén kívül ebben a kérdésben több adat nem áll a rendelkezésünkre.

42 DF 248 251.

család másik két ágához tartozók leánynegyede ügyében intézkednie.⁴³ 1435-ben Csitári Korom Jakab fia István özvegyének a nászajándéka ügyében István lánya, Margit és Lőrinc egyezkedtek.⁴⁴ Két évvel később Benedek egyik unokájának, Ceciliának a leánynegyede ügyében szintén Lőrinc járt el.⁴⁵ Minden jel arra mutat tehát, hogy 1433–1435 között mind Csitári Benedek, mind Csitári Korom Péter ágai kihaltak. A család többi ágának kihalása után pedig lehetővé vált Lőrinc számára, hogy Csitáron kívülre tekintsen birtokügyekben.

A família birtokállományáról legközelebb egy 1439. évi oklevél tájékoztat, melyben Lőrinc testvéreivé fogadja Feketeerdei Kis Demeter fiait. A Feketeerdeiek és a Rákóciak közötti perben, mely Demeter feleségének leánynegyede miatt folyt, Lőrinc képviselte a Feketeerdeieket, s ezért cserébe Demeter fiai neki adták a per tárgyát képező szalatnyai birtokrészüket. Ekkor Lőrinc 43 új forintot fizetett ki a Feketeerdeiek nevében a jegyajándék, a hitbér és a bírságok címén.⁴⁶

A birtokgyarapításra az 1440-es évek végétől szaporodnak meg a források, s szinte kivétel nélkül a megye nyugati részére esnek. 1447-ben már említik százdi birtokait,⁴⁷ s ennek a két fél lakatlan jobbágyportának az eladományozásától egy évvel később Lőrinc fiai, János és Deodatus, valamint Kovári László fia Bereck tiltják el Kóvári Lászlót.⁴⁸ 1449-ben Lőrinc Zsemberen bírt két jobbágytelkét a Horvátiaknak adja.⁴⁹ 1451. január 9-én Terbegeci Mihály fia János Kóvári László nevében kötelezte magát arra, hogy amennyiben ura nem fizetné vissza Csitári Lőrinc mesternek azt a 36 arany forintot, amellyel ura neki tartozik, akkor Lőrinc megtarthatja Kóvárinak azt a budai házát a Mindenszentek utcában, mely már most is zálogként a kezén van.⁵⁰ 1451. március 7-én Lőrinc Kóvárival közösen perben állt Vince váci püspökkel, amiért az be akarta vezetetni magát a Nógrád megyei Tolmács és Rétság teljes birtokába, valamint a Hont megyei Kiskereskény és Egyházasszemeréd birtokok felébe, s ettől egyúttal el is tiltották a püspököt.⁵¹

43 DF 248 252.

44 Bakács, 1971. 303. p.

45 DF 248 266.

46 DL 86 563.

47 DL 14 110.

48 DL 69 474.

49 Bakács, 1971. 310. p.

50 Végh András: Buda város középkori helyrajza I–II. Budapest, 2006. I. 221. p.

51 DL 69 476.

Kereskényen Lőrinc már korábban is birtokos volt, legalábbis 1444-ben Sipeki István özvegyével már perben állt a birtok miatt.⁵²

Mindezekből úgy tűnik, hogy Lőrinc (és Kóvári László) e birtokokban már korábban is birtokos volt, s a hogyanról egy, a Kubinyi család levéltárában fennmaradt 1443. évi oklevél tájékoztat. E szerint Kóvári Pál fia László és testvére, Dorottya a Hont és Nógrád megyei Rétság és Tolmács, valamint Gyúg, Podhorcsán, Százd és Keresztúr felét, továbbá Szemeréd és Kereskény negyedét a testvéri szeretet jeleként Szobi Bertalan fia Jánosnak adták. E birtokok Szemerédi Erdős Miklós magtalan halála miatt, továbbá azért, mert Erdős Miklós Kóvári Pál fogadott testvére volt szálltak Lászlóra, aki ezeket továbbadta.⁵³ Százdot azonban és a hozzá tartozó prédiúmokot 1444-ben ismét László kezén találjuk,⁵⁴ s még ugyanebben az évben Kereskény birtoklásától tiltja el őt Sipeki János, ugyanakkor, amikor Lőrinc is perbe keveredik Kereskény miatt Sipeki István özvegyével. Lőrinc és Kóvári László kezén tehát ugyanott találunk birtokokat, és ugyanazokat, amelyek Erdős Miklós magtalan halála miatt szálltak Kóvárira. Három lehetőség van arra, hogy Kóváritól hogyan kerülhettek Lőrinchez ezek a részbirtokok. Az első az, hogy Kóvári Pál végakarata szerint osztozhatott meg a család a rokonsággal. A végrendeletben ugyanis Kóvári megemlékszik két nővére családjáról, név szerint is megemlítve Csitári Jánost és a Berényi Kakas család egyik tagját, akinek keresztnévét a XVIII. századi átíró már nem tudta kiolvasni.⁵⁵ Ennek azonban ellentmond, hogy Pál végrendelete 1418-ban készült, amikor a családban több fiúgyerek is volt.⁵⁶ A második lehetőség, hogy László és Lőrinc testvérekké fogadták egymást, amely rokonok között sem példa nélküli,⁵⁷ s közöttük a kapcsolat szorosnak volt mondható.⁵⁸ Az is elképzelhető, hogy még Pál

52 Az özvegy nem csak Lőrincet, de Kóvári Lászlót is tiltotta Kereskény elfoglalásától. DL 44 385.; Vö. *Bakács*, 1971. 310. p.

53 Ugyanakkor 1430-ban Kóvári azt nyilatkozta az országbíró előtt, hogy ők Erdős Miklós apjával, Péterrel lettek osztályos testvérek. DL 69 448.

54 DL 69 467., Százdon azonban a nádor megerősíti jogaiban Kóvárit: DL 69 469.

55 DL 10 717. A Berényi Kakas és a Csitári család között a családi kötelék később sem halványult el, hiszen 1449-ben és 1450-ben Berényi István pozsonyi kanonok Csitári Miklós segesdi főesperes *fratere* volt. C. *Tóth*, 2015. 130. p.

56 Pál fiait, Lászlót és Jánost már 1409-ben említik. *Bakács*, 1971. 327. p.

57 ZsO II. 327. sz.

58 DL 69 469.; Vö. DL 69 468.; DL 49 765.

fogadta fiává unokaöccsét, s Lőrinc ekképp részesedett a szerzett birtokokból.⁵⁹ Ez utóbbi feltevésnek ellentmond viszont, hogy az örökbefogadónak nem lehetett törvényes utóda,⁶⁰ míg Pálnak voltak fiai ebben az időben, ráadásul Lőrinc soha nem használta a Kóvári nevet. Épp ezért vetődhet fel, hogy Lőrinc a rokonság egy másik ága után szerezte ezeket a birtokokat. Szemerédi Erdős Miklós ugyanis abba a Terjényi családba tartozott,⁶¹ amely nem csak a Kóváriakkal, de a Csitáriakkal is rokonságban állt. Erdős Miklós azonban nem volt közvetlen rokonságban velük, s a Terjényi családnak is voltak férfitagjai, akik továbbvihették a családi nevet. Így ezen a ponton nehéz eldönteni, hogy Lőrinc vajon végrendeleti úton, testvérré fogadás vagy öröklés, esetleg vásárlás címén szerezhetett ugyanott birtokokat, ahol Erdős Miklós halála után Kóvári László is birtokos lett.

Lőrinc birtokszerzései családja társadalmi helyzetére is hatással voltak természetesen. Mint már említettem, 1409 körül, amikor beiratkozott az egyetemre, mindössze Csitár részeit és Kalade prédiomot bírta. 1451-es halálakor azonban már 8 faluban voltak részbirtokai. Rémiás Tibor 1–20 jobbágyporta között határozta meg a kisenemességhez tartozás határértékeit Abaúj, Gömör és Torna megyék esetében,⁶² sajnos azonban néhány kivételes esettől eltekintve nem ismerjük, hogy Lőrinc birtokai pontosan hány portát tettek ki. Százdron két fél telket bírt, míg Zsemberen 1449-ig kettőt, többi birtokainak nagyságáról azonban hallgatnak a források. Rémiás kritériumai alapján azonban, ha átlagban két jobbágyportával számolunk birtokai nagyságát tekintve, akkor Lőrinc már megközelítette, ha el nem is érte a középbirtokosság határait, melyről aligha álmodhatott még fiatalabb korában. Jegyzői működésének hosszú évtizedei alatt, melynek egyetemi tanul-

59 Már a XIV. századból van adat arra, hogy az apa magának fiává, fiának pedig testvérvé fogad valakit. Ebben az esetben azonban ezt a jogi aktust a felek családjai közötti házassággal is megerősítik, hogy a befogadott testvérként örökölhessen, erről azonban Lőrinc és László esetében, lévén, hogy elsőfokú unokatestvérek voltak, nem lehetett szó. AOKlt. XV. 463. sz. De talán ilyesféle „testvéri” kötelékre utal egy 1452. évi oklevél is. Amikor ugyanis Csitári János esztergomi kanonok eladja a névadó birtokot és Kaladét az esztergomi érseknek, nagybátyja, Csitári Miklós már úgy szerepel az oklevélben, mint *Nicolaus de Kowar alias de Chythar*. Ez azonban arra is vissza vezethető, hogy a korábbi névadó birtok már nem volt a család kezében, s ezért Miklós édesanyja nevét használta. Miklós két 1454. évi oklevelén a pecsétek ugyanakkor, még ha töredezetten is, de a Berényi Kakas család szimbólumait tartalmazzák. DL 14 779., 38 706.

60 Fügedi, 1992. 38. p.

61 Bakács, 1971. 413–416. p.

62 *Rémiás Tibor*: Abaúj, Gömör és Torna vármegye Zsigmond-kori nemesi társadalma az 1427. évi kamarahaszná-összeírás alapján. In: A miskolci Herman Ottó Múzeum közleményei, 26. (1989) 32. p.; Engel Pál szintén hasonló értékeket mutatott ki Ungban. *Engel*, 1998. 109. p.

mányai is megágyazhattak, többnyire sikeresen próbált meg kitörni a család addigi anyagi helyzetéből és társadalmi köréből. Természetesen azt is látnunk kell, hogy a kismanesek előrejutási és felemelkedési lehetőségei elég szűkre szabottak voltak, még az értelmiségi pályákon mozgók számára is,⁶³ így nem csoda, hogy Lőrincnek is évtizedekbe tellett, mire családjának viszonylagos jómódot tudott biztosítani.

Csitári Lőrinc udvari szolgálata

Lőrinc felvázolt birtokgyarapodásaival párhuzamosan fel kell tennünk a kérdést, hogy honnan volt meg rá az anyagi fedezet, amelyhez karrierjét kell megvizsgálni. Csitári János fia Lőrincről 1388-ban hallunk először, amikor Kóvári Pál, unokaöccsei nevében bemutatta Kalade metálisait a birtokért folyó perben.⁶⁴ Ezek után 1411-ben tűnik fel ismét a forrásokban, amikor *baccalaureusi* fokozatra javasolták a prágai egyetem *artes* karán.⁶⁵ Figyelembe véve, hogy a középkorban átlagosan 14–18 év között kerültek egyetemre a fiatalok (noha jóval korábbi példák is vannak),⁶⁶ elképzelhető lenne, hogy Lőrinc is ekkor kezdte meg tanulmányait. Ám apja nagy valószínűséggel már halott volt 1388-ban, amikor a Csitári testvérek nagybátyja,⁶⁷ Kóvári Pál járt el peres ügyeikben ügyvédként és gyámként, vagyis Lőrinc idősebb korában kerülhetett az egyetemre. A tanulmányok későbbi megkezdésére Tonk Sándor is felhívta már a figyelmet az erdélyi diákok kapcsán.⁶⁸ Általában 18–21 év közötti beiratkozási életkorokat hozott pél-

63 Vö. *Tringli*, 2001. 136–137. p.

64 *Kubinyi Ferencz*: Oklevelek hontvármegyei magán-levéltárakból. Első rész 1256–1399. Budapest, 1888. 178–179. p.; Vö. DF 248 205.

65 LDPP I. 416. p.

66 *Tonk Sándor*: Erdélyiek egyetemjárása a középkorban. Bukarest, 1979. 98. p.; František Šmahel szerint ugyanakkor Prágába a diákok többsége 14–16 éves kora között iratkozott be, s nagyjából 20 évesen szerezte meg a *magisteri* fokozatot. *František Šmahel*: The Faculty of Liberal Arts. In: *A History of Charles University*. Ed.: Ivana Čornejová – Michal Svatoš – Petr Svobodný. Prague, 2001. 111. p.

67 Reiszig Ede tévesen tartotta Pált a Csitári testvérek nagyapjának, hiszen amellet, hogy az oklevelek egyértelműen szólnak a Kóváriak és a Csitáriak családi kapcsolatairól, Csitári János nem Kóvári Pál, hanem az ő apja, Mátyás generációjához tartozott. *Reiszig Ede*: A Kováriak. In: *Turul*, 27. (1909) 163. p.

68 Ld. 66. jegyz.

daként a köznemesek részéről, így apja halálát is figyelembe véve feltehető, hogy Lőrinc is ebben a korban járhatott, amikor az 1400-as évek végén beiratkozott a prágai egyetemre. A bécsi univerzitás például a 21. életév betöltéséhez is kötötte többek között, hogy valaki a borostyánkoszorúsi grádust megkaphassa.⁶⁹ Mindezek figyelembe vételével a következőket lehet sejteni. Csitári Lőrinc 1387 körül, esetleg kicsivel azt megelőzően születhetett. 1409 körül iratkozhatott be az egyetemre 22 évesen, s 24 éves lehetett amikor *baccalaureus artium* lett Prágában, Šimon z Tišnova magister vezetésével. Ezután megkezdte tanítási gyakorlatát, amely két évig tartott, s csak ezt követően, 26 évesen tért haza. Mindezek csupán becslések, de a születés és a beiratkozás feltehető ideje alapján egy igen valószínű becslésről beszélhetünk.

Hazatérte után minden bizonnyal nagybátyja — aki akkor már a nádor ítélőmestere volt — vitte be a nádori irodába, ahol jegyzőként kezdett dolgozni. Az első adat 1413 decemberéből van jegyzői tevékenységére, amikor pozsonyi ügyben szerepel a kiküldendő nádori jegyzők között,⁷⁰ majd még ugyanezen a napon szerepel egy Lőrinc deák Szerém megyei ügyben is.⁷¹

Szolgálataira, mint kúriai jegyzőre és királyi emberre azonban nem csak Hont megyében tartott igényt a nádor, de kiküldte például Gömörbe 1414-ben,⁷² vagy a Heves megyei Booch birtok iktatására 1417-ben.⁷³ 1420-ban a Pozsony megyei Dénesd határjárásánál a kijelölt királyi emberek között találjuk,⁷⁴ ahogy 1422-ben Nyitra megyében is.⁷⁵ 1423-ban ismét Nyitra megyében jár el, amikor Sempste és más birtokok felosztásánál látja el a nádor kiküldöttjének szerepét Bazini György és Racsa Juka fia András között.⁷⁶ Jegyzői jelét több 1426.⁷⁷ évi oklevélen megtaláljuk, míg kiküldését egy 1429-es oklevél is említi,⁷⁸ így minden bizonnyal megszakítás nélkül dolgozott a nádori kúrián. Nagybátyja ugyan 1430-ban meg-

69 Uo.

70 ZsO IV. 1362. sz.

71 ZsO IV. 1363. sz.

72 ZsO IV. 1889. sz.; Ugyanebben az évben *litteratus*. ZsO IV. 1823. sz.

73 ZsO VI. 904. sz.

74 ZsO VII. 1857. sz.

75 ZsO IX. 700. sz.

76 ZsO X. 259. sz.

77 DL 80 061., 64 237., 80 065., 80 066., 80 068., 54 539., 54 540., 54 543., 70 841., 92 706., 92 707., 92 708., 54 549., DF 264 983., 272 223.

78 CD X/7. 165. p.

halt,⁷⁹ ám a nádori kiadványokban Lőrinc továbbra is szerepel,⁸⁰ s még 1433-ban is a királyi kúriából kiküldött emberek egyikeként említik.⁸¹

Munkájára jegyzőként és királyi emberként tehát nem csak saját megyéjében tartottak igényt. Engel Pál szerint a királyi embereket a kérelmező nevezte meg saját ügyében,⁸² a nádor vagy ítélmestere pedig nyilván saját maga döntötte el, hogy adott ügyekre mely jegyzőt küldik ki a kúriából. Az tehát, hogy Lőrincet nem csak Hont, de Pozsony, Nyitra és Heves megyében látjuk tevékenykedni, de neve felmerül 1421-ben a pécsi,⁸³ 1422-ben az egri káptalan,⁸⁴ 1429-ben pedig a somogyi konvent⁸⁵ hatáskörébe tartozó területeken is arra utal, hogy Lőrinc munkájában feltétlenül megbíztak a kúrián, másrészt, hogy megbízható munkáját szűkebb pátriáján kívül is elismerték. Ebben közrejátszhatott tanultsága, az addig ledolgozott hosszú évek gyakorlata és bennfentes kapcsolatai az iroda vezetőjével.

1433-ban azonban Garai nádor is elhunyt, s a király egy ideig Pálóczi György esztergomi érseket bízta meg a nádori feladatok ellátásával. 1434-ben Csitári az ő megbízásából szerepel a királyi emberek sorában,⁸⁶ ahogy a következő nádor, Pálóczi Mátyus is alkalmazta Lőrincet.⁸⁷ A Pálóciak minden bizonnyal még alkalmazták Garai embereit (Bokodi ítélmestert legalábbis még az előző gárdából emelték át, s vele együtt valószínűleg a jegyzőket is), ám az sem lehetetlen, hogy Mátyus hamarosan (1436-ban)⁸⁸ bekövetkezett halála miatt saját garnitúrájukat nem is tudták még kiépíteni teljesen, s ezért hagyatkoztak Garai embereire.

A nádori szék újbóli megüresedése azonban már nem volt ilyen pozitív hatással Lőrinc karrierjére, aki valamilyen okból elhagyta jegyzői állását, s 1437-ben, mint a Losonci Dezsőfiek divényi várnagya, s Dezsőfi István özvegyének az

79 Bónis, 1971. 179. p.

80 DL 80 248., 80 250., 80 251., 92 781., 100 470.

81 DL 38 124.

82 Engel Pál: Királyi emberek Valkó megyében. In: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Szerk.: Csukovits Enikő. Budapest, 2003. 592–593. p.

83 ZsO VIII. 184. sz.

84 ZsO IX. 508. sz.

85 DL 2870.

86 DL 103 568.

87 DL 80 510., 80 511., 83 683., 80 519., 80 520.

88 Utoljára 1436. dec. 21-én említik az oklevelek, jan. 13-án pedig már üresedésben van a nádori tisztség. Engel, 1996. I. 5. p.

ügyvédje tűnik fel.⁸⁹ A váltás okai egyelőre nem ismertek, hiszen dacára annak, hogy az iroda élére új nádor került Hédervári Lőrinc személyében, addig Bokodi ítélőmester a helyén maradt. Annyi azonban bizonyos, hogy nem katonai érdemei vagy politikai súlya miatt alkalmazták őt a Dezsőfiek, hanem jogi tapasztalata és jegyzői ismeretei miatt, amelyre a kúriáról történt távozása után szinte azonnali ügyvédi megbízatása a bizonyíték. A várnagyság tehát nem lehetett több, mint egyszerű és szokványos fizetési eszköz számára.

E tevékenységeiből azonban politikai tőkét is tudott kovácsolni, legalábbis ezt lehet kiolvasni egy 1441. évi oklevélből. Szécsényi László, nógrádi és honti ispán ekkor ugyanis fegyverszünetet kötött Erzsébet királyné híveivel, s megegyeztek, hogy ha bármelyikük is megszegné ezt a megállapodást, akkor Tornóci Székely György, Kálnói Etre Mihály, Daróci Jakab és Csitári Lőrinc előtt kell felelniük.⁹⁰ Belitzky János szerint ők négyen Nógrád és Hont megyék szolgabírái vagy alispánjai voltak,⁹¹ ám négy fő kevésnek tűnik, ha a két megye szolgabíráiról legyen szó.⁹² Négyük közül ráadásul egyedül Lőrinc kapcsolódott hangsúlyosabban Hont megyéhez, Tornóci Székely,⁹³ Daróci és Kálnói⁹⁴ nógrádi nemesek voltak, családjaikból több megyei esküdt is kikerült már korábban.⁹⁵ Sajnos mind a két megye kiadványai igen csekély számúak ebből az időből, így sem a szolgabírókról, sem az alispánokról nem rendelkezünk információval. Szécsényi Lászlóhoz az oklevelek alapján semmilyen kötelék nem fűzte, birtokai, s ebből fakadó politikai súlya pedig nem indokolta, hogy a megye alispáni tisztere emelkedjen, így valószínűbb, hogy Hont megye esküdt ülnöke lehetett (ha-

89 *Engel*, 1996. I. 303. p.; A Csitári család kapcsolata meglehetősen ambivalensen alakult a Dezsőfiekkel. A Csitáriak és a Losonci Dezsőfiek ugyanis több alkalommal pereskedtek egymással Kalade birtok hovatarozása miatt, s utóbbiak rendre elvesztették pereiket. Ld. pl. ZsO I. 650. sz., V. 1567. sz. Már csak ezért is érdekes Lőrinc várnagysága és ügyvédkedése a Dezsőfiek érdekében. Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonci Bánffy család történetéhez I–II. Szerk.: Varjú Elemér – Iványi Béla. Budapest, 1908–1928. I. 480. sz.

90 DF 249 795.

91 *Belitzky* János: Nógrád megye története I. 896–1849. Salgótarján, 1972. 97. p. (a továbbiakban: *Belitzky*, 1972.)

92 Hont megyére ld. AOKt. IX. 417. sz.

93 Noha érdekes, hogy négyük közül Csitári és Tornóci is rokonságban állt a Kóváriakkal. Tornóci ugyanis Kóvári Pál lányát, Dorottyát vette feleségül. DL 69 466.

94 Mihály udvari familiáris, majd Garai László lipthói alispánja. *Engel*, 1996. II. 71. p.

95 *Belitzky*, 1972. 81. p.; Daróci 1447-ben Nógrád megye országgyűlési követe is volt, ahogy a Tornóci Székely családból is került ki megyei követ. *Engel*, 1996. II. 56. p.; 224. p.

csak nem tételezzük fel, hogy még ekkor is viselte divényi várnagyi tisztségét, melyről azonban szintén semmilyen információnk nincs), minden bizonnyal a szintén Kóvári rokon Tornóci Székellyel együtt. Mindez azonban felveti azt a kérdést, hogy miért csak 2-2 esküdt ülnöke lenne Nógrád és Hont megyéknek, hiszen, noha évente választották őket, általában ennél sokkal több ülnöke volt a megyéknek.⁹⁶ Az imént elmondottak fényében több, mint valószínű, hogy nem alispánokkal vagy szolgabírákkal van dolgunk, inkább ülnökökkel, akiket viszont a megyei nemesség választott saját kebeléből. Az viszont, hogy az ispán e 8–12 személy közül kiket és hány főt, milyen ügyekben választ ki, már saját hatásköre volt. Ebből a szemszögből pedig Lőrinc társadalmi helyzetében bizonyos szintű emelkedést fedezhetünk fel, mind a megyei nemesi társadalomban, mind pedig az ispán szemszögéből, aki Lőrinc korábbi kúriai tevékenységét, s talán egyetemi tanulmányait is szem előtt tartva választotta ki az esetleg felmerülő peres ügyek ellátására a négy fő közé őt is. Ám mindez feltehetően csak rövid ideig tarthatott, mivel az 1440-es évek derekán ismét a kúriában találjuk.

Bónis mutatott rá, hogy *lecta* jelei 1444-ben (még I. Ulászló halála előtt), majd 1446-ban ismét feltűnnek a nádori kúria kiadványain.⁹⁷ Hédervári Lőrinc nádorhoz személyes kapocs nem fűzte, a család birtokai is messze estek Hont megyétől. Ha pedig az iroda személyi összetételébe a legnagyobb beleszólása az ítélmesternek volt, akkor kétségtelen, hogy Lőrincet is Haniki János ítélmester hívta be ismét jegyzőnek a nádori kúriába. A szakértelem sokat érhetett, Lőrincnek pedig ekkorra már több, mint 30 éves gyakorlata volt a kúriai bírálkodásban, így Haniki a tapasztalt és gyakorlott jegyzőt (és ügyvédet) szívesen láthatta „beosztottai” között. A Fejér megyei Hanikivel nem találunk kapcsolódási pontot, ám korábbi munkatársai közül egyvalaki, Fehérvári László még mindig a nádori irodában dolgozott. Könnyen meglehet, hogy munkanélküli, egykori kollégáját Fehérvári ajánlotta be uránál. Fehérvári azonban 1446-ban eltűnik a forrásokból,⁹⁸ ahogy Lőrinc sem szerepel többé a nádori kiadványokban. Legközelebb 1447-ben

96 *Bán Péter*: Heves vármegye igazgatástörténete a középkorban és a török hódoltság idején 1000–1686. In: Heves megye történeti archontológiája (1681–)1687–2000. Ed.: Bán Péter. Eger, 2011. 26. p.

97 *Bónis György*: A kúriai irodák munkája a XIV. és XV. században. In: Levéltári Közlemények, 34. (1963) 217.p. (a továbbiakban: *Bónis*, 1963.); 1444: DL 92 977., 80 818., 1446: DL 93 048., 80 817.

98 *Bónis*, 1971. 205. p.

a Lévai Csehek ügyvédjeként szerepel a veszprémi káptalan előtt,⁹⁹ noha nem egyedülálló, hogy a nagybirtokos családok udvari jegyzőket alkalmaztak ügyvédként.¹⁰⁰ Lőrinc számára ez azonban nem egy újabb kitérő lehetett udvari munkája során, csupán egyszeri megbízás.

1448-ban ugyanis már az országbíró jegyzői között találjuk, a valószínűleg már a hatvanas éveit taposó Lőrincet. Az országbíró ekkor az a Pálóci László volt, akinek a családját még Zsigmond uralkodása idején szolgálta a nádori kúriában. Az iroda élén pedig Haraszi Tapán Kelemen, egy másik egykori nádori jegyzőtársa állott, s feltehetően ő hívta át Lőrincet a nádoriból az országbírói irodába. Ellentétben azzal az idővel, amikor Csitári elkezdte szolgálatát, a század közepén már egyre több kúriai és kancelláriai vezető kezdte belátni, hogy az egyetemi tapasztalatok fontosak lehetnek, s talán épp ez vezérelte Harasztit is, amikor a saját irodáját próbálta meg kialakítani. Minden bizonnyal ezek a célok fordulhattak meg a fejében, amikor Csitári mellett egy másik peregrinust, saját korábbi bécsi évfolyamtársát, Vági Miklóst is meghívta magához dolgozni.¹⁰¹ Ahogy fentebb már volt szó Lőrinc nádori irodában folytatott tevékenysége kapcsán, úgy az országbíró oklevelein is megtaláljuk *lecta* jeleit nagyjából 1450-ig minden évben.¹⁰² Ám 1451-ben az országnagyok által kiállított egyik oklevélben Lőrinc is még, mint az egyik, a királyi kúriából külön kiküldendő király ember szerepel,¹⁰³ ami arra enged következtetni, hogy még ekkor is Pálóci alatt szolgált. A források ekkor, 1451. március 13-án szólnak róla utoljára, 1452. január 26-án már néhai.¹⁰⁴ Fia, János épp ekkor adta el Csitárt és Kaladét az esztergomi érseknek 150 aranyforintért, így feltehetően már nem volt, aki a család nevét tovább vihette volna.¹⁰⁵

99 Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. Budapest, 1938. 191. p.

100 Bónis, 1971. 213. p.

101 DF 278 164.; Schrauf Károly: Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Budapest, 1892. 39. p.

102 1448: DF 225 487., DL 84 898., 1449: DL 93 145., 93 146., 80 944., 1450: DL 80 978., 84 496.

103 Hazai Okmánytár. Codex Diplomaticus Patrius. Ed.: Nagy Imre – Páur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső. I–VIII. Győr–Budapest, 1865–1891. II. 196. sz., Vö. Bónis, 1963. 238. p.

104 DF 248 277.

105 Ennek azonban némiképp ellentmond, hogy 1454. jan. 29-én még *filios magistrorum Laurentium de Chytar*-ról tesznek említést. DF 280 244.

Hasonló alapok, eltérő végzet?

Az egyik fő kérdés, amelyet a cikk elején feltettem, az volt, hogy Csitári Lőrinc egyetemi tanulmányai hatással voltak-e karrierjének alakulására? A válaszhoz két úton juthatunk el, egyrészt, hogy összehasonlítjuk jegyzőtársainak karrierjével Lőrincét, másrészt, hogy a kúrián végzett munkáját hasonlítjuk össze kollégáival, amihez a legjobb mód az általa ellenőrzött nádori oklevelek áttekintése. Hogyan lehet értékelni Lőrinc karrierjét ebből a szempontból, milyen helyet foglalt el tehát a nádori jegyzők között?

Az első olyan világi személyekre, akik jegyzői működésük előtt/alatt az egyetemet is kipróbálták előrejutásuk reményében, a XV. századig kellett várni. Jelen ismereteink szerint az első egyetemet járt világi jegyző, aki világiként is helyezkedett el Csapi László volt, s őt követte az 1408/1409. körül beiratkozott Csitári Lőrinc. A Zsigmond-kori udvari jegyzők egyetemjárását és karrierpályáit vizsgálva jutottam arra a következtetésre, hogy közülük többeknek segíthettek egyetemi kapcsolatai pályájuk elindításában. A jegyzők által preferált bécsi és prágai univerzitásokon a jegyzői működés, mint mesterség elsajátításához szükséges retorikai oktatás elérhető volt, s képzett professzorok magyarázták a fontosabb szerzők műveit a témában.¹⁰⁶

Csitári azonban a vele nagyjából egy időben peregrináló jegyzőtársaihoz képest kétségkívül nem vitte sokra. Míg a nagy valószínűséggel az ő ajánlásával nádori jegyzővé lett Csapi László titkos alkancellár és királyi tanácsos lett, Haraszti Tapán Kelemen pedig szlavón báni és országbírói ítélőmester, addig Csitári rövid magán és megyei szolgálati kitérő után mindig visszatért a kúriai tollforgatók közé, s akként is halt meg. Másokat, mint pl. Csajági Balázst valószínűleg korai halála akadályozhatta meg az előrejutásban.¹⁰⁷ Lőrincet megszerzett fokozata ugyan segíthette volna, ám a *baccalaureatus* úgy látszik ehhez nem volt elég, ellenben Csapi *licentiatu artium* grádusa már igen.¹⁰⁸

106 Mészáros István: *Ars, litteratura, philosophia. Tudomány- és tananyagrendszerek Alkuintól Erasmusig.* In: *Filológiai Közöny*, 28. (1982:1) 27. p.; Josef Tříška: *Prague rhetoric and the Epistolare dictamen of Henricus de Isernia. Rhetorica*, 3. (1985:3) 188–190. p.

107 Csajágira ld. HO II. 184. sz.; Veszprémi regeszták 735. sz.; Karlinszky Balázs: *A veszprémi nagyprépostok archontológiája, 1079–1543 - Három prépost portréjával.* In: *Turul*, 87. (2014:3) 101. p.; DL 67 770., DF 201 197., DL 106 369., 106 372., 106 394., 44 567.

108 Vö. Christoph Fuchs: *Dives, pauper, nobilis, magister, frater, clericus. Sozialgeschichtliche Untersuchungen über Heidelberger Universitätsbesucher des Spätmittelalters (1386–1450).* Leiden, 1994. (a továbbiakban: *Fuchs*, 1994.) 96. p.

Csupán deákműveltséggel bíró kollégái közül azonban már kiemelkedett. A vele közel egy időben, 1405–1415 között kezdő jegyzők közül csupán kevesen emelkedtek magasra. Többen voltak ugyan, akik hosszú időt, akár két évtizedet is eltöltöttek a kúrián, ám mindössze ketten voltak Fehérvári Lászlóval, akik jegyzőként éltek meg a Hunyadi kort. Korábbi munkatársai vagy a magánszolgálat felé orientálódtak, mint Gősfalvi Gős Tamás, vagy ítélőmesterségre jutott, mint Bokodi György vagy Haraszi Tapán, s kivételes esetben akár még magasabbra emelkedhettek, mint Vasadi János királyi jogügyigazgató.¹⁰⁹ A döntő többség azonban néhány évet töltött csak a kúrián, így Fehérvári 1406–1446, valamint Csitári 1413–1451 közötti szolgálata kivételesen hosszúnak minősül, így sikertelenségről nem feltétlenül lehet beszélni.

A karrier egy személyes választás predesztinálta tényező, s adott esetben épp a roppant erős családi kötelek takarják el a további érvényesülési utakat, lehetőségeket, melyekre valószínűleg soha nem találunk fogódzókat. A jegyzői tevékenységhez egyáltalán nem volt szükség egyetemi tanulmányokra, ám a Német Birodalomban a XV. században számuk mégis egyre nőtt a központi kormányzatokban,¹¹⁰ s ugyanezt tapasztalhatjuk Magyarországon is. Lőrinc hosszú szolgálata és egyetemi tanulmányai között elképzelhető a párhuzam, s talán ugyanezt feltételezhetjük már említett kollégája, Fehérvári László esetében is. Életéről vagy családjáról semmit nem tudunk, csupán annyit, hogy több, mint egy emberöltőn keresztül szolgált a nádor kúriájában.¹¹¹ Sajnos az esetleges megszakításokat (melyek minden bizonnyal akadtak) nem tudjuk úgy megfigyelni és meghatározni, mint Csitári esetében. A karrier és egyetem között meghúzóódó vékony párhuzam azonban Fehérvárinál is felvethető, noha csak időzijelesen és pusztán hipotézisként. Közelebbi adataink nincsenek róla, de 1393-ban iratkozott be a bécsi egyetemre *Ladislaus de Alba Regali*,¹¹² aki talán azonos lehet a későbbi nádori jegyzővel, ám bizonyítékok híján mindez megmarad pusztán felvetésnek. Mindenesetre érdekes lenne, ha mind a két, legtávolabb működő kúriai jegyző korábbi peregrinus lett volna.

Karrierje alapján tehát felvethető, hogy tanulmányai gyakorlati hasznot is hajthattak Lőrinc számára, de a mindennapokban végzett munkáját kell megvizsgálni, hogy pontosabb képet kapjunk erről. Ehhez az 1426. évi munkái kínálnak jó támpontként, ugyanis először ebben az évben lehet megtalálni *lecta* jeleit

109 Bónis, 1971. 134. p.

110 Fuchs, 1994. 97. p.

111 Bónis, 1971. 205. p.

112 Schrauf, 1892. 14. p.

a nádori kúria kiadványain. Bónis György megfigyelései szerint a kúriai bíróságok kiadványain szereplő *lecta* jelek akkor kerülnek elő, ha az iroda vezetésében valamilyen törés mutatkozik (pl. az iroda vezetője vagy a nagybíró meghal), s ekképp akarják az oklevelek hitelességét biztosítani, esetleg külön megbízás útján történnek a lectázások.¹¹³ Ezt a feladatot vagy az adott ügyben eljáró, vagy az erre a célra kinevezett jegyző végezte, ám az ítélmesterek (főleg a nádori kúrián) sokszor csak esetlegesen adtak megbízást a tapasztaltabb jegyzőknek az oklevelek átnézésére, az csak 1444, ill. 1448-tól lesz majd állandó a nádori és az országbírói irodán.¹¹⁴

1426-ból mintegy 120 eredeti nádori oklevél maradt ránk, amelyeknek a 2/3 részén lehet észrevenni a jegyzők javításait. Lőrincnek ebből a közel 120-ból 15 darabon található meg a *lecta per Laur*: kézjegye, s 11-be nyúlt bele javítási céllal, vagyis 1426-ban minden nyolcadik lectázott oklevél az ő kezei közül került ki.¹¹⁵ Ha viszont azt nézzük, hogy Lőrinc kézjele először augusztus 3-án jelenik meg nádori oklevélen, akkor a nádori kúria innentől kezdve kiadott okleveleinek közel a felét ő javította. Azonban ha e javításokat átnézzük, akkor azt mondhatjuk, hogy ezek nem nagyon térnek el az átlagtól. A halasztási határnapok helyreigazítása,¹¹⁶ személynevek¹¹⁷ javítása, esetleg kimaradt információk utólagos beszúrása,¹¹⁸ vagy az ügyvédek neveinek a feltüntetése¹¹⁹ szembetűnőek az okleveleken, ezek pedig kivétel nélkül megtalálhatók kollégái javításai között is. Ezeken felül egy 1446-os oklevélbe nyelvtanilag¹²⁰ kellett belenyúlania, míg egy másikba az ismétlés elkerülése végett,¹²¹ miközben az országbírói kúrián néhány apróságtól eltekintve az általa ellenőrzött okleveleken nem figyelhető meg javítás nyoma.¹²²

Mindezek tehát arra mutatnak, hogy feladatai nem tértek el jegyzőtársaiétól, mindössze néhány időszakot lehet észrevenni, amikor feladatai megszorodtak,

113 Bónis, 1963. 215. p.

114 Bónis, 1963. 218. p.

115 Bónis szerint valószínűleg az iroda vezetője adott Csitárinak megbízatást erre. Bónis, 1963. 217. p.

116 DL 80 250.

117 DL 54 549.

118 DL 92 708.

119 DL 80 250.

120 DL 80 817.

121 DL 93 048.

122 Ld. a 102. jegyz.

pl. 1426-ban, vagy 1444-től, a nádori kúria működésének újbóli megindulása (és Bokodi György halála) miatt. Csitári oklevelein nem lehet felfedezni olyan sajtós javítást, jelzést, amely egyetemi tanulmányaiba utalna vissza sem a nádori, sem az országbírói irodában. Mindezek ellenére karrierje és több tényező összevetésével bizonyítani lehet, hogy értelmiségi szerepe volt az, amely életét meghatározta minden kitérő ellenére.

Az egyetem haszna?

Mivel a Lőrinc által ellenőrzött és/vagy írt oklevelek formai áttekintése nem hozott eredményt azt kell még megnéznünk, hogy élete során hogyan próbált előrelépni. Ehhez célszerűnek tűnik élete egy-egy fontosabb állomásán összehasonlítani a középkori emberek életének fontos aspektusait: a karriert, a birtokpolitikát, címhasználatot és familiaritást (sajnos mivel feleségét nem ismerjük, így házasságait nem tudom görcső alá venni).

Az első ilyen állomás a már említett 1426. esztendő. Eddigi jegyzői működését fentebb már tárgyaltam, így talán korábbi, nagy területet lefedő megbízatásainak „betetőzése” lehetett, hogy Kóvári ítélmester több nádori kiadvány lectázását is rábízta, mely karrierje során az első, még ha apró kitörés is volt. Ha megnézzük az 1426 körüli időszak rá vonatkozó adatait a fenti szempontok szerint, akkor azt látjuk, hogy magánügyei során ekkortól kezdik következetesen kitenni neve mellé a *magister* titulust,¹²³ mely eddig csak jegyzői tevékenységéhez kapcsolódva jelent meg. E titulus a XIV. század második felében általánosan az udvarhoz kötődő, magasabb rangot viselő személyek megnevezése volt,¹²⁴ de általában kijárt az udvari jegyzőknek is, társadalmi állástól függetlenül.¹²⁵ 1426-tól azonban már magánügyei során is kijárt neki ez a jelző. Birtokszerzései ekkor még elég behatároltak voltak, csak Csitár biztosításáról tudunk maga és szűkebb

123 A másik epíteton, amely többször szerepel Lőrinc neve mellett nem társadalmi rangjára, hanem értelmiségi színvonalára utal, s ez a *litteratus*. A *litteratus*, vagy magyarul deák azt a többnyire káptalani vagy városi iskolában tanult személyt takarta, aki bizonyos szintig elsajátította a latin nyelv, írás és olvasás alapjait. Az udvar jegyzőinek egyetemjártjait vizsgálva elmondható, hogy a tanult világi jegyzők nagy részét szintén e jelzővel illették, még akkor is, ha, mint pl. Csitári is, egyetemi grádust szerzett, mintha az egyetemi titulusok a hazai közegben nehezen lettek volna értelmezhetőek. Vö. Fuchs, 1994, 95–96. p.

124 Engel Pál: Nagy Lajos bárói. In: Történelmi Szemle, 28. (1985:3) 401. p.

125 Engel, 1998. 97. p.

családja számára, míg familiárisairól egyáltalán nem hallunk. Vagyis 1426-ban karrierjében kismértékű emelkedést figyelhetünk meg, mely címhasználatában is visszatükröződött, s nem utolsósorban anyagilag is lehetővé tette, hogy a család másik két ágát is kisegítve visszaválthassa a zálogból Csitár részeit. Ez viszont még nem volt elegendő ahhoz, hogy familiárisokat fogadhasson fel.

Egy évtizeddel később, 1437-ben látszólag teljesen más szerepben látjuk, amikor Losonci Dezsőfi familiárisként, elhagyva a kúriai bíróságokat divényi várnagy lett. Fügedi Eriknek az Elefántiakra vonatkozó megállapításai szerint a kis- és középbirtokos nemesség soraiból leginkább az anyagi nehézségek vezettek arra valakit, hogy magánszolgálatba álljon.¹²⁶ Lőrincnek jegyzői fizetésének kiesése miatt kellett új lehetőségek után néznie 1436 körül, s minden bizonnyal ekkor fogadta el a Losonciak ajánlatát. Karrierjét tekintve valóban változásról beszélhetünk, hiszen udvariból magánszolgálatba lépett, bár címhasználatára ez nem volt befolyással, várnagyként továbbra is teljes joggal nevezhették *magister*nek. A másik két szempontban azonban elmozdulás figyelhető meg. Az 1430-as évek végén Csitárinak módjában állott Csitáron kívül is birtokokat szerezni, s ekkor, 1438-ban említik először egy familiárisát, Berki Mihály fia Jánost.¹²⁷ Látszólag mindez várnagyi tisztségéből, s az ebből fakadó presztízs és vagyoni emelkedésével magyarázható. Familiaritására mindez feltehetően igaz is, ám vagyoni emelkedése és birtokszerzései nem erről vallanak. Tudjuk, hogy 1437-ben Losonci Dezsőfi István özvegye ügyvédként alkalmazta, s minden bizonnyal ilyen és ehhez hasonló szolgálatai fejében nyerte fizetségül a divényi várnagyságot. 1439-ben, amikor megszerzi Szalatnya egy részét, szintén ügyvédi tevékenységért kapja a birtokot. Más szóval várnagysága csupán a felszín volt, továbbra is értelmiségi munkát végzett, nem csak mint familiáris, de egyéb megbízásokból is. Talán ez az ügyvédi ténykedés volt az, ami felkeltette néhány évvel később Szécsényi László figyelmét, s az Erzsébet királyné párthíveivel folytatandó jogi csatározások lefolytatásával Lőrincet is megbízta.

1444-ben Csitári ismét visszatért a nádori irodába, ahonnan 1448-ban az országbíró személyzetéhez csatlakozott. Birtokszerzéseiire vonatkozó adataink is ekkoriban sokasodnak meg. Ugyan nem tudni pontosan, hogy a fiú utód nélkül meghalt Erdős Miklós birtokai egy részéhez hogyan jutott hozzá (noha a vásárlást nem lehet kizárni), s ekkoriban említik egy újabb familiárisát, Andrást

126 Fügedi Erik: Az Elefánthyak. A középkori magyar nemes és klánja. Budapest, 1992. 160. p.

127 DF 248 265.

is.¹²⁸ Ha anyagi helyzetéről nem is árul el sokat (hiszen 1439-ben többet fizetett a Feketeerdeiek ügyében bírság és egyéb címen), de státuszáról már igen, hogy élete vége felé unokatestvére, Kóvári László tartozott neki 36 aranyforinttal, aminek fejében zálogként bírta Kóvári budai házát is.

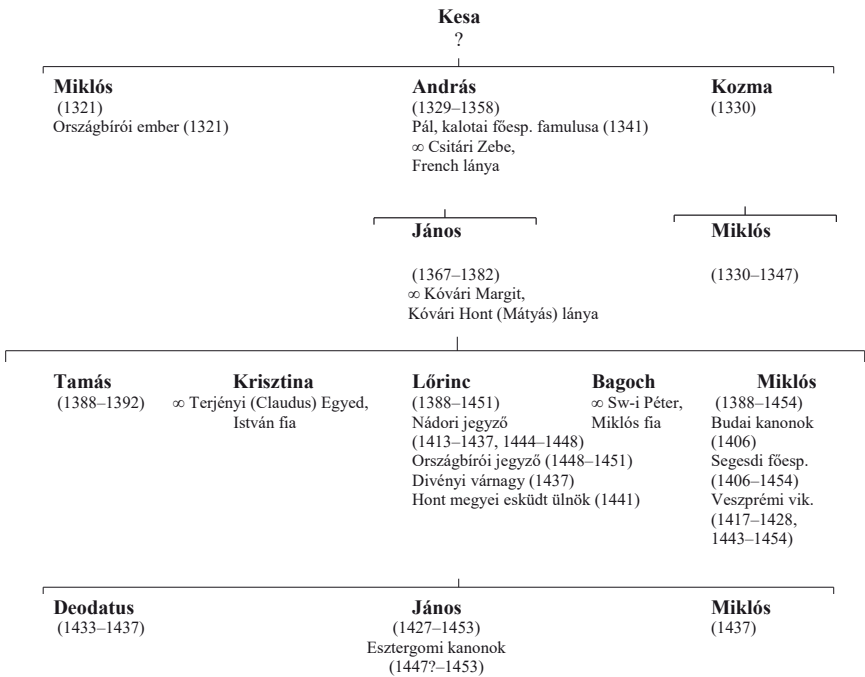
A XV. század közepére tehát Csitári Lőrinc egy parciális megyei kisnemesi család fiából elismert értelmiségi lett, aki megsokszorozva családjá birtokállományát megközelítette a megyei középbirtokosság szintjét, familiárisi kört épített ki maga köré, s unokatestvérét is nem egyszer kisegítette. A három időszakból levonhatjuk azt a következtetést, hogy Lőrinc elsősorban értelmiségi munkájából kívánt és tudott élni, hiszen amikor lehetősége volt rá, visszatért jegyzői munkájához, szemben több más kortársával, akiknek ez leginkább csak ugródeszka volt egy-egy nagybirtokos magánfamíliája felé. Ez az értelmiségi hivatása (jegyzői és ügyvédi megbízatásai) tette számára lehetővé, hogy családjá anyagi helyzetét rendezze, s birtokait gyarapítsa. Címhasználatában az 1420-as évek derekától nyomon követhető a karrierjében beállt emelkedés, amikor következetesen *magister*nek titulálják. 1426-os tevékenységét átvizsgálva nem lehet észrevenni, hogy az egyetemi múlt az ő stílusában, munkamódszerében vagy nyelvhasználatában nyomot hagyott volna, ám előmenetele során mindvégig értelmiségi tevékenysége került az előtérbe. Értelmiségi pályára pedig nem egy hazai káptalani vagy városi iskolán keresztül törekedett, hanem külföldi egyetemen, s noha ezt a tudást nyilvánvalóan a mindennapi munka során elsajátított rutin, és a magyar szokásjog ismerete tette teljessé, az értelmiségi pályán egyetemi tanulmányi indították el. Ennél több szerepet az egyetem azonban Csitári életében valószínűleg nem játszott.

Összegzés

Jelen tanulmány célja egy nádori jegyzői életpálya végigkövetése volt, s rajta keresztül bemutatni, hogy szerepet játszhattak-e az egyetemi tanulmányok egy kisnemes udvari karrierjében? A kérdésre sem határozott nem, sem határozott igen nem adható. Noha egyetemet járt kollégái közül nem, de a pusztán deákmuveltséggel rendelkező munkatársai közül már kiemelkedett. Az ő kezén átmenő okleveleket vizsgálva nem találtam olyan sajátos nyelvezetet, formulákat, speciális javításokat, melyek egyetemi tanulmányaira emlékeztetnének. A humanista

128 DL 14 178.

hatások előtt tanult Lőrinc esetében ez azonban nem meglepő, ráadásul az erősen formális szövegek nem is nagyon tették lehetővé ekkoriban az ilyen betoldásokat. Viszont karrierjét, birtokszerzéseit, címhasználatát, familiárisait, sőt, még magánszolgálatát áttekintve is egyértelműen kitűnik, hogy előrejutását értelmiségi hivatásának köszönhette, s tudatosan törekedett is erre, amely a „tipikus” egyetemi *magistert* idézi. Ebből a szempontból élete alátámasztja Peter Moraw álláspontját, mi szerint az egyetemjárás jó kiegészítő lehetett a karrierépítés során. Lőrinc esetében ennél több szerepet mindez valószínűleg nem is játszott. A remélt értelmiségi pályát komoly tanulmányokkal megalapozni, s a gyakorlatban elsajátítani a hozzá szükséges további készségeket, ezek lehettek Lőrinc tervei. Tanulmányai segítettek tehát megalapozni azt a tudást, amelyre építkezni tudott a kúrián folytatott munkája és a magyar szokásjogban való elmélyedése során. E folyamat alatt szűkebb pátriája, Hont megye nemessége, de távolabbi területek is elismerték hozzáértését, amelyre számos jegyzői kiküldetése, királyi emberi és ügyvédi megbízatása szolgál bizonyítékul. Előmenetelét azonban több akadály is nehezítette, így nem egy társához mért szűkös anyagi helyzete, a gazdag házasság feltehető hiánya, s nagybátyja halálával a befolyásos támogatók elmaradása is felhozható, bár korábbi jegyzőtársai kezét ott lehet sejteni karrierjén az 1440-es években. Ebben az időben az egyetem még nem volt elegendő ahhoz, hogy látványosan emelkedjen a ranglétrán, noha családja egzisztenciáját saját társadalmi szintjéhez mérten sikerült jócskán megemelnie, a kisebb birtokosok felső szintjéig. Mindazonáltal arra, hogy valaki pusztán értelmiségi munkából és csak egyetemi tanulmányaira építve szilárd egzisztenciát tudjon kiépíteni, még igen hosszú időt kell várni Lőrinc 1451-es halálakor.

1. ábra A Csitári/Kaladeti familia családfája